

PRESENTIE ALS DRAGENDE KRACHT VAN GOEDE ZORG

 A portrait of Martin Ruppert, a middle-aged man with short grey hair and glasses, wearing a light blue and white striped shirt. He is looking slightly to the right of the camera with a neutral expression.

MARTIN RUPPERT

Waarom is presentie geen vanzelfsprekendheid, terwijl het zo vanzelfsprekend lijkt?

Samen met professor Andries Baart op zoek naar de kern van goede zorg.

Verslag van twee bijzondere middagen.

Goed zorgverlenerschap is balanceren tussen uitersten. Het is balanceren tussen betrokkenheid en verantwoordelijkheid; tussen autonomie en interventie; tussen verwaarlozende overschatting en betuttelende onderschatting; tussen mededogen en meedogenloosheid; tussen zorg en recht. Op deze wijze zou men de boodschap kunnen samenvatten die Andries Baart bracht tijdens de studiemiddagen voor alle medewerkers van de Stichting Pedagogisch Sociaal Werk Midden-Limburg.

In dit artikel worden de kenmerken van de presentieoefening en de betekenis ervan voor de zorgrelatie uiteengezet.

Wat is presentie?

Andries Baart geeft in de inleiding de volgende definitie:

Presentie is een praktijk waarbij de zorggever zich aandachtig en toegewijd op de ander betreft. Zo leert de zorggever zien wat er bij de ander op het spel staat van verlangens tot angst. In aansluiting daarbij gaat de zorggever begrijpen wat er in zo'n situatie gedaan zou kunnen worden. En wat de zorgverlener daarbij voor de ander kan zijn. Wat gedaan kan worden, wordt dan ook gedaan.

Presentie is een manier van doen, die slechts verwezenlijkt kan worden met gevoel voor subtiliteit, vakmanschap, met praktische wijsheid en liefdevolle trouw.

Kenmerken van de presentiebeoefening

Tijdens de studiemiddagen staat Baart uitvoerig stil bij de kenmerken van de presentiebeoefening. Hij noemt achtereenvolgens:

De helper (= zorggever = zorgverlener) gaat naar de ander toe. De ander hoeft de helper niet te zoeken. De helper zit in diens leefwereld, er is sprake van een vrijelijke aanwezigheid daarin.

De helper beweegt mee, hij vertraagt of versnelt naar gelang het levenstempo van de ander. Dit in tegenstelling tot de gangbare praktijk in de hulpverlening. Daarin wordt gewerkt volgens een stappenplan in het tempo van het team of dat van de baas. Er moet immers productie worden gedraaid.

De helper poogt in alle opzichten aan te sluiten bij de mensen zelf, vooral bij wie 'sociaal overbodig' zijn of anderszins niet in tel.

De helper distantieert zich niet van het onverhelpbare en het lijden. Hij/zij hoedt zich voor grootse plannenmakerij en de wens om te scoren.

De helper vlucht niet voor het onverbeterebare bij de ander. Het is nu eenmaal onafwendbaar dat mensen domme dingen doen, aldus Baart.

Maar de ander kan het niet verbruken bij de helper.

De helper streeft ernaar de ander allereerst op te nemen in een betekenisvolle relatie en hem zo te eren, te erkennen en tot waardigheid te laten komen. Wil je als helper weten hoe goed je hulp is, probeer dan te kijken met de ogen van de ander.

De helper is er voor alles. Dus niet denken (én werken) in aparte domeinen of werkgebieden zoals: de sociale dienst is er voor het geld, de RIAGG voor gedrag en het maatschappelijk werk voor het gezin.

De helper werkt onbureaucratisch. Hij/zij heeft letterlijk geen bureau of kantoor in de buurt of in de instelling waar hij aanwezig is.

De helper verlaat de ander niet. Present zijn betekent trouw zijn. Juist kwetsbare mensen zijn het meest gebaat bij mensen die erbij blijven, die trouw zijn.

De helper is niet alleen probleemgericht bezig. Er zijn in het leven nog zoveel andere dingen, waar je als helper samen met de ander bij kunt stil staan. Het zijn dingen die juist goed gaan, en waaruit de zorgvrager de moed put om verder te gaan.

De helper is niet rechtlijnig. Er zijn zoveel (andere) wegen die naar Rome leiden.

De helper moet in staat zijn juist buiten de gangbare paden (van methodiek of stappenplan) te kunnen treden.

De helper is gericht op wederkerigheid. Dus geen eenrichtingsverkeer, noch van de kant van de helper, noch van die van de ander. De ander doet er toe.

De helper kan ook dingen niet doen, (achterwege) laten. Vandaar dat Baart spreekt over een *latende modus*. Tegen een zaal vol met praktijkmensen zegt hij: 'Jullie zijn echte doeners!' Hij zegt het met respect, en tegelijkertijd roept hij hen op om ook te leren 'niet te doen'. Zorg is meer dan 'doen en nog eens doen...!'

De helper is een goede vakvrouw of – man en een hartelijk persoon. Vakbekwaamheid en hartelijkheid gaan hier heel nauw samen. Baart constateert dat mensen die in de zorg willen gaan werken wel allerlei instrumentele en technische competenties worden aangeleerd, maar dat voorbij wordt gegaan aan wat de dragende krachten zijn van goede zorg: hartelijkheid, beschikbaarheid, nabijheid, trouw, etc.

Ondergedompeld in de wereld van de ander

Baart is de mening toegedaan dat mensen die als helper in een buurt of instelling aan de slag gaan, eerst daarin gewoon aanwezig moeten zijn ... zonder iets te doen, zonder hun vak al meteen uit te oefenen. Aanstaaende helpers zouden eerst ondergedompeld moeten worden in de wereld van die 'andere' mensen: 'Je schrijft je in die wereld in...!'

Van buitenaf naar die wereld kijkend, zeggen we - aldus Baart - dat 'het' een sociaal probleem is. Maar wat betekent het voor die mensen zelf, van binnenuit? Wat is het om te lijden, een lijdzaam leven te leiden? En aan de werkers in de zorg vraagt Baart: kunnen jullie dat? En willen jullie dat ook?

In relatie staan

Het kernstuk van presentie is 'in relatie staan'. Relaties wekken mensen tot leven. Relaties zijn de brandstof van het leven, meent Baart. Maar relaties heb je in soorten en maten. Niet alle betrekkingen verdienen de naam relatie. Een contract of een behandelplan bijvoorbeeld is geen relatie. In de zorg zijn relaties

en het aangaan ervan middel, maar ook doel. Een relatie is altijd iets van twee mensen. Dat geldt ook voor een zorgrelatie. In een goede zorghandeling ben je niet alleen en doe je het niet alleen.

Hij illustreert dit met het voorbeeld van iemand in bad doen. Het in bad doen heeft allereerst een *fysieke* betekenis: ik zorg ervoor dat jij schoon wordt en dat je je daardoor prettig voelt. Dit is hygiënisch voor jou en ik doe dat op een veilige wijze. Het heeft ook een *existentiële* betekenis: jij bent de moeite waard om in bad te doen. En tenslotte is er ook een *sociale* betekenis: ik heb wat met jou dat ik dit doe, je hoort bij ons, jij laat mij bij jou toe. Deze drie betekenissen zijn nauw met elkaar vervlochten, en dat is weer typerend voor de presentiebeoefening.

Ik doe iets praktisch, iets nuttigs en noodzakelijks, en ik doe dat zo dat ik daarin tot uitdrukking breng dat jij de moeite waard bent, beminneenswaard bent en een waardig lid van deze maatschappij.

Presentie is dus niet dat je naar een cliënt toegaat en daar (gewoon) je vak uitoefent. Presentie begint met: ik betrek mij op de ander, ik ga een betrekking aan, aandachtig en toegewijd.

En voor Andries Baart is cruciaal dat je vanuit de presentie niet alleen maar kijkt naar waar het fout gaat. Je kijkt naar wat 'het leven' met de cliënt doet. En je doet wat er gedaan kan worden, en niet hetgeen gedaan zou moeten worden.

Op zoek naar evenwicht

Welke mate van logica, van redelijkheid geldt er nu in een relatie tussen een cliënt en een professionele zorgverlener? Wie bepaalt wat daarin? En hoe kunnen beiden daarin tot hun recht komen,

of beter, hun eigen gezicht laten zien?

Is in een zorgrelatie de logica van de cliënt dominant? Baart geeft hier het voorbeeld van de dakloze, die onder geen beding 'onder dak' wil. Moet de 'onredelijkheid' van deze dakloze maar gevolgd worden? Of wordt die relatie bepaald door de regels en protocollen van de professionele zorgverlener met zijn al of niet verborgen agenda? En hoe kan de cliënt daadwerkelijk laten zien wie hij is, hoe hij in dit leven staat en wat voor hem belangrijk is, als de zorgverlener zich niet laat zien zoals hij is? De kunst van een goede relatie, aldus Baart, is dat de logica van de cliënt en die van de zorgverlener, én de verschijning van zowel de cliënt als de zorgverlener in die relatie met elkaar in evenwicht zijn.

Kapitaal

Wat brengt de helper mee in de zorgrelatie?

Een presentiebeoefenaar beschikt over instrumenteel en methodisch kapitaal. Dat zijn veelal de competenties die hij/zij in de beroepsopleiding geleerd heeft.

Maar presentiebeoefenaren zijn ook sociaal kapitaal. Zij laten zien hoe je kunt leven, hoe je met het leven en met elkaar kunt omgaan. Zij laten zien wat het betekent met elkaar een relatie te hebben waarin hartelijkheid, nabijheid, beschikbaarheid en trouw dragende krachten zijn.

En presentiebeoefenaren zijn cultureel kapitaal. Zij kunnen de horizon van mensen verbreden. Zij kunnen laten zien en ervaren dat zij erbij horen, deelgenoot zijn van een bredere sociaal-maatschappelijke context.

Vriend of begeleider?

Op beide middagen kwam aan het slot de vraag naar voren hoe de aanwezigen zichzelf zien in de zorgrelatie. Zie je jezelf als vriend, als vader/moeder of als begeleider en ondersteuner?

Het merendeel van de aanwezigen koos voor de rol van begeleider en ondersteuner. Een keuze voor 'als een vriend' kwam bijna niet voor, laat staan die van 'vader/moeder'.

Op de vraag echter hoe de cliënt aankijkt tegen diezelfde relatie en wat deze cliënt daarvan verwacht, kwam het antwoord 'als een vriend' wel via de stemkastjes tot uitdrukking. Kennelijk voelen praktijkmensen heel goed aan hoe belangrijk de door hen te onderhouden zorgrelatie voor de cliënt is. Veel cliënten zijn immers voor de

invulling van hun leven daarvan afhankelijk. En een leven zonder vriendschap, nabijheid, trouw en zelfs intimiteit is heel moeilijk, zo niet onleefbaar, ook voor mensen met een verstandelijke beperking. Het door Baart bepleite evenwicht kan met behulp van de uitgangspunten van de presentieeler worden bereikt. En de praktijk van

presentiebeoefenaren laat zien dat wanneer je je bewust bent van de werking van dit evenwicht het grote gevolgen kan hebben voor de ander.

foto's: Paul Niessen, PSW Midden-limburg

Wie is Andries Baart?

Andries Baart (1952) studeerde andragologie in Amsterdam, specialiseerde zich op het terrein van de praktische theologie en promoveerde in de wijsbegeerte. Hij is bijzonder hoogleraar aan de Faculteit Geesteswetenschappen, Departement Theologie en Religiewetenschappen, te Tilburg.

Hij doet onderzoek naar zorg, welzijn en dienstverlening voor sociaal kwetsbare mensen toegespitst op het buurtpastoraat en geestelijke verzorging.

Hij mag in Nederland wel de geestelijk vader van de presentietheorie worden genoemd.

Andries Baart leerde van hen wat ze wél deden en hoe dát in elkaar stak.

Tien jaar lang volgde hij twee pastores in een ernstige achterstandswijk van Utrecht.

Hij ontdekte al heel gauw dat deze pastores niet de dingen deden die zij in hun opleiding hadden geleerd. Zij waren in die buurt aanwezig. De buurtbewoners hoefden hen niet te zoeken. Zij kenden geen spreekuren en geen intakegesprekken. Zij kwamen gevraagd en ongevraagd naar de mensen toe. Zij waren er gewoon en konden door iedereen aangesproken worden. Daardoor kenden zij op den duur heel veel mensen en gezinnen. Andries Baart leerde van hen wat zij wél deden en hoe dát in elkaar stak. Tijdens dit onderzoek interviewde hij maandelijks de beide pastores. Tegelijkertijd vroeg hij consequent aan bewoners van de wijk hoe zij de contacten met de beide pastores ervoeren. De dagboeken van de beide pastores en de verslagen van de gesprekken met hen en de buurtbewoners omvatten duizenden bladzijden. Andries Baart koestert ze als een kostbare schat.

Wat hem van meet af aan heeft geboeid is de vraag hoe het komt dat de afwijkende manier van werken van de beide pastores en nadien ook van andere presentiebeoefenaren zoveel effect heeft en zo gewaardeerd wordt door de mensen die er mee in aanraking komen.

Andries Baart deed zijn onderzoek ook op 11 andere locaties. Het richt zich dus op het doen en laten van praktijkmensen in wat hij aanduidt als een 'onderlaag' van deze maatschappij. Het richt zich niet op de sociale omstandigheden van mensen in die onderlaag.

Door zijn interviews kent hij die omstandigheden van haver tot gort.

Toen hij voor zijn werk moest verhuizen heeft hij bewust gezocht naar een wijk van Nieuwegein waar hij mensen uit die 'onderlaag' dagelijks ook in zijn eigen leefomgeving zou kunnen tegenkomen.

Andries Baart publiceerde o.a.:

- *Raken aan het geleefde leven*, 's-Hertogenbosch: Actioma: 2000
- *Een theorie van de presentie*, Utrecht: Lemma 2001: 3^e druk 2004
- *Aanzetten tot een theorie van de Derde Partij met behulp van de presentietheorie*, Den Haag: LCO: 2002
- met Frans Vosman (red.), *Present*, Utrecht: Lemma: 2003
- (red) *Presentie* themanummer van *Sociale Interventie* 12(2003)2: Elsevier
- *Klein pleidooi tegen grote distantiëring in de zorg*, Utrecht: 2005
- (met T. Tromp en A. van Heijst) *Minder hard – meer hart*, Berne: 2006
- *Tweespraak. Vier gesprekken over het ene goed van presentie*, Utrecht 2006

Voor meer informatie: www.presentie.nl